

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Регіна Рамізівна БАЙРАМОВА,

*студентка Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»*

Науковий керівник: *к. ю. н. Гордеюк А. О.*

Відомості про спадковий договір дійшли до нас ще з давнини, які певною мірою були пов'язані з правовими ідеями Стародавнього Риму щодо отримання майна з боку певних осіб на випадок смерті, але у власному розумінні спадкового договору не було. Проте дозволялося дарування на випадок смерті як особливий вид договору, який не був обов'язковим для дарувальника і міг бути скасований у будь-який час до моменту відкриття спадщини. Саме поняття же спадкового договору ймовірніше за все виникло у середньовічній феодальній Європі, перш за все у Німецькому цивільному уложенні.

В Україні спадковий договір як інститут цивільного права був визначений законодавцем після набрання чинності Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) від 16 січня 2003 року, йому присвячена глава 90 цього кодифікованого закону [1]. Отже, відповідно до ст. 1302 ЦК України, спадковим визнається договір, в якому одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Спадковий договір був новелою у вітчизняному цивільному законодавстві, коли приймали ЦКУ, але і на сьогодні, на жаль, багато українців не мають уяви про те, що крім спадкування за заповітом або за законом, майно може перейти до іншої особи після смерті власника на підставі спадкового договору або, що є гідна альтернативи достатньо відомому договору довічного утримання (догляду) (глава 57 ЦКУ), тому дослідження цієї тематики є, на наш погляд, актуальним на сьогодні [1].

Одним із основних спірних питань у науковців щодо спадкового договору є його правова природа, оскільки для вирішення проблемних аспектів даної теми необхідно визначити, чи є спадковий договір видом договору або він є особливою формою волі спадкодавця, беручи до уваги ще й те, що норми, які регулюють правове положення спадкового договору містяться у книзі VI ЦКУ «Спадкове право», а не у книзі V «Зобов'язальне право», де регламентуються договірні відносини [1]. Аналізуючи ознаки спадкового договору, деякі цивілісти дійшли до висновку, що він на відміну від інших договорів містить в собі особливий характер вираження волі та поєднує комплексні елементи різних правовідносин і у зв'язку з цим не відповідає звичайному розумінню договірних відносин. Тому юридичну природу спадкового договору, як вважає Р. А. Майданик, слід розуміти як особливий речово-зобов'язальний правочин відчуження-послуги, предметом якого можна вважати надання послуг набувачем на користь відчужувача за якого передача майна у власність набувача здійснюється у випадку смерті від-

чужувача [2]. Інші науковці зазначають, що спадковий договір за своєю суттю тісно пов'язаний із відносинами спадкування через елемент по-смертного переходу майна за особливої форми вираження волі спадкодавця на випадок смерті, тому також доцільним буде висловити думку про те, що спадковий договір можна визначити як окремий вид спадкування поряд із спадкуванням за законом і за заповітом [3].

Слід звернути увагу, що спадковий договір має певні схожі ознаки з іншими правовими конструкціями, насамперед із договором довічного утримання (догляду). Для таких договорів спільними є вимоги, які виникають як після укладення договору, так і після смерті. Проте існує і ряд відмінностей, які перш за все полягають у цілях цих правочинів і моменті переходу права власності на майно, яке є предметом договору. По-перше, при довічному утриманні головною метою відчужувача є набути утримання за життя, але за спадковим договором відчужувач зацікавлений у здійсненні контрагентом (стороною за договором) певні дії майнового чи немайнового характеру до або після відкриття спадщини. По-друге, момент переходу права власності на майно відчужувача у випадку довічного утримання є передання майна після укладення договору, а за спадковим договором – тільки після смерті відчужувача [4]. Також потрібно зазначити, що відчужувач отримує майно не у спадок, а за договором, і отримане майно не входить до складу спадщини [5].

Враховуючи думку науковців-цивілістів та аналіз норм чинного цивільного законодавства щодо спадкового договору, можна визначити особливості та переваги спадкового договору. По-перше, даний правочин, на наш погляд, не слід розглядати як вид спадкування, такий як спадкування за заповітом і за законом, тому що на нього не розповсюджуються певні обмеження, закріплені за ними. Зокрема, на даний вид відносин не поширюється правило про обов'язкову частку в спадщині, тому користь в укладенні саме спадкового договору в тому, що саме він надасть можливість відчужувачеві вирішити долю права власності на майно на випадок смерті так, що на це майно не можуть претендувати ті спадкоємці, за якими закон передбачає право на обов'язкову частку в спадщині. Однак права на майно відчужувача у набувача виникають тільки після смерті першого, а це правило притаманне тільки спадковим відносинам. Тому вважаємо, що ми можемо розглядати спадковий договір як особливий вид правочину, з ознаками, властивими тільки спадковим відносинам, особливо, коли йдеться про укладання спадкового договору з участю подружжя (ст. 1306 ЦКУ). У даному випадку спадковий договір можемо розглядати як альтернативу простому заповіту. Слід зазначити, що відповідно до п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 перехід майна на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування [6]. По-друге, спадковий договір зберігає право власності на майно за відчужувачем до його смерті, що значним чином усуває ризики недобросовісного виконання покладених на набувача обов'язків. По-третє, спадковий договір може бути розірваний за вимогою відчужувача чи набувача, проте це не може здійснитися, якщо таку вимогу висунуть інші особи, в тому числі спадкоємці відчужувача. Також вагомою перевагою є те, що відчужувач у порядку заборони відчужен-

ня майна, що є предметом укладеного спадкового договору попри втрату права розпорядження цим майном, продовжує володіти та користуватися ним [8].

Проте укладання спадкового договору містить у собі і певні ризикові моменти, зокрема заслугове уваги конструктивна думка Красицької Л. В. щодо них. Так, набувачами за спадковим договором визначаються як фізичні так і юридичні особи, при цьому законодавство чітко не встановлює вік та обсяг дієздатності фізичних осіб, як учасників (сторін) спадкового договору, тому можна вважати, що неповнолітня та обмежено дієздатна фізична особа можуть бути відчужувачем чи набувачем права власності на майно за спадковим договором. Цю думку автора щодо ризиків сторін в цьому аспекті вважаємо цілком справедливою. Також Красицька Л. В. зауважує на проблемне питання контролю за дотриманням спадкового договору. Так, відповідно до ч. 3 ст. 1307 ЦКУ відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору після його смерті, а у разі відсутності такої особи контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини. Виникає питання, який нотаріус буде здійснювати контроль за дотриманням спадкового договору, зокрема, якщо припинено нотаріальну діяльність нотаріуса, що посвідчував спадковий договір; чи повинен інший нотаріус здійснювати контроль за виконанням спадкового договору. Тобто необхідно, на наш погляд, у цивільному законодавстві чітко визначити механізм правоприємництва повноважень нотаріуса у здійсненні контролю за виконанням умов спадкового договору. Також науковцем зазначається, що спадковий договір, якщо позиціонувати його як правочин, може бути визнаний недійсним, як і будь-який правочин, якщо при його укладенні сторони не будуть дотримуватися вимог, необхідних для чинності правочину. Але на нашу думку нормативні положення глави 16 ЦКУ, зокрема вимоги до правочинів додержання яких є необхідним для чинності правочину відповідно до ст. 203, властиві будь-якому правочину і не є особливим недоліком спадкового договору [1; 7].

Таким чином, у результаті дослідження зазначеної тематики можна дійти висновку, що спадковий договір є достатньо вдалою правовою конструкцією у сучасному цивільному законодавстві, що поєднує у собі ознаки, які надають підстави його вважати особливою формою правочину, при цьому достатньо ефективним механізмом контролю за майном відчужувача. Правове регулювання інституту спадкового договору не вдосконале, що певною мірою є проблемою для його поширеного застосування на практиці, тому законодавець має скоректувати правовий режим даного правочину у напрямку усунення відповідних прогалин (щодо дієздатності фізичних осіб як сторін договору, у правовому режимі контролю нотаріуса за виконанням спадкового договору та щодо визначення механізму правоприємництва повноважень нотаріуса). Однак, на сучасний момент, саме укладення такого спадкового договору містить ряд переваг над іншими правочинами, схожими, за призначенням, такими, наприклад як договір довічного утримання (уходу). Тому вважаємо, що правознавцям має сенс популяризувати цей особливий вид правочину та спадкування, а юристам-практикам при його укладанні, звертати увагу довіритель на його переваги та недоліки.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356 .URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n6072>
2. Майданик Р. А. Спадковий договір у цивільному праві. *Університетські наукові записки*. Хмельницький. 2007. № 2. С. 90-105
3. Васильченко В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права. *Право України*. 2003. № 7. С. 137-140.
4. Свобода Є. Ю. Спадковий договір в українському цивільному праві. URL: <http://ap.uu.edu.ua/upload/publicationpdf/3636334239a56b79ac7b1c784f414d9b.pdf>
5. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/1672-1304.html>
6. Про судову практику у справах про спадкування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>
7. Красицька Л.В. Переваги та ризики спадкового договору. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, 19-20 трав. 2017 р.; МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ; Харків. Обласний осередок Всеукр. громад. Орг.: «Асоціація цивілістів України», Харків: ХНУВС, 2017. С. 102-106
8. Миронюк С. А. Прогалини в законодавстві щодо спадкового договору URL: http://lsej.org.ua/6_2016/19.pdf